

РОМИ МІЖ НАЦІОНАЛІСТИЧНИМИ ТА РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ

Окупаційна влада не повністю контролювала ситуацію в захопленій Україні. У віддалених місцевостях, особливо в лісах, джерелом влади були не лише окупанти, а й незалежні колективні актори з власними цілями та ідеологіями. З-поміж них найвпливовішими були, з одного боку, Організація українських націоналістів (ОУН) та з 1943 року – Українська повстанська армія (УПА), які мали на меті створення незалежної Української держави, і з іншого боку – партизанський рух, що наближав повернення радянського режиму.

У проєктах ідеологів українського націоналізму «циганське питання» не посідало помітного місця. Осілі роми не викликали уваги. Але кочові асоціювалися із тими, хто має злочинний характер та потребує контролю. Проєкт «Пропозиції ОУН (А. Мельника) до структури і компетенції міністерств майбутньої Української держави» (1941 р.) пропонував до компетенції Міністерства внутрішніх справ віднести «справу потульних циганів та людей без певних занять». Кочові роми зрівнювалися з кримінальними прошарками, замість соціального застосовувався етнічний принцип ідентифікації. Табори, які займалися легальними заробітками, ризикували потрапити до категорії колективного злочинця. Схожий підхід демонструє «Загальна інструкція Служби безпеки ОУН (С. Бандери)» (1941 р.): для проведення облав службовці міліції мали «знати... ті місця, де відбувається нелегальний продаж горілки, ті дома, де ночують цигани, волоцюги і т. д., будинки політично підозрілих осіб... і т. д.».

У свідченнях ромів, які пережили переслідування, помітні згадки про націоналістичних партизан як тих, хто загрожував і часом знищував кочові табори.

Карта дій Української повстанської армії та підпілля ОУН.
Джерело: Лебедь М. УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Дрогобич, 1993.

Гоніння на ромів з боку українських націоналістів припадають на 1943 р. на Волині. У спогадах польського рома Тадеуша Вайса описані поневіряння табору у 1943 р. від Тернопільщини до Житомирщини. Якщо українські селяни фігурують у нього як такі, від кого можна очікувати допомоги, інші, яких він називає «бандерівцями», вчиняють убивства. У віршах ромської поетеси Броніслави Вайс (відомої як Папуша) про пережите у волинських лісах змальовані намагання сховатися від «німців» та «українців». «Німці та українці ідуть до нас, вони приносять смерть нам і євреям», – писала вона, узагальнюючи переслідувачів в етнічних термінах.

Роми на Волині склалися з кількох етногруп. Групою, які були заходжми, зберігали кочовий образ життя, були польська рома. Саме вони викликали підозри з боку українських партизан, що в умовах воєнного часу призводило до насильства.

У таких умовах багато ромів шукали порятунку у радянських партизанських загонах. У документації українських повстанців багато підтверджен, що серед вояків на протилежному боці чимало ромів. В одному з них зазначено:

...більшовицька партизанка вже в 1942 році опанувала всеціло Полісся і північну лісову смугу Волині. ... Їхні ряди поповнюються постійно червоними парашутистами – москвинами, білорусами, втікачами поляками, жидами й циганами, а до часу відступу УПА це й українцями з попалених сіл та мобілізованими насильно селянами.

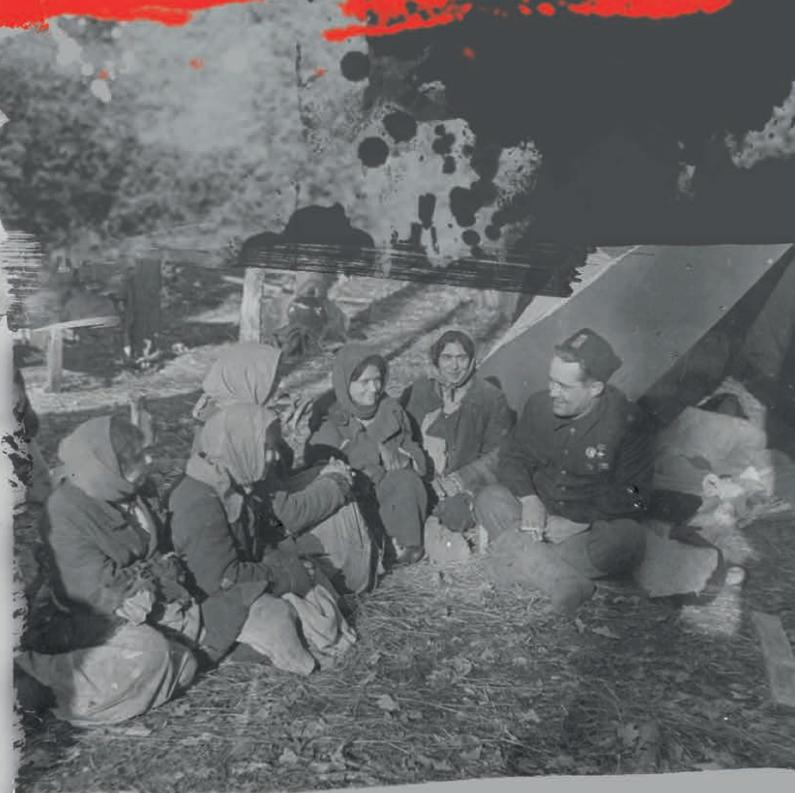
Джерело: Літопис УПА. Т. 5. Волинь і Полісся. Німецька окупація. Кн. 3-тя. Спомини учасників / Ред. Є. Штендера. Торонто, 1984

У пропаганді УПА роми згадувалися як одна з ворожих груп. Листівка ОУН до червоноармійців закликала не воювати за «жидів, циган і іншу наволоч». У серпні 1943 р. у зверненні Головного командування УПА до українців Холмщини та Підляшшя наголошувалося, що «для нищення українського народу відвічний ворог України Москва шле ватаги циганів, москалів, жидів і іншої наволочі – т. з. «червоних партизан»».

Згадки про ромів у лавах червоних партизан є й у звітах загонів УПА, підрозділів Служби безпеки ОУН, а також у щоденниках та мемуарах радянських партизан. Папуша у поемі звертається до образу радянських партизан як єдиного порятунку. Негативний погляд українських повстанців на ромів ускладнювався ще й наявністю ромів у лавах супротивників. Отже, шукати захисту в лавах націоналістичної партизанки роми не могли, тому йшли до радянських партизанів – і відтак дедалі більше асоціювалися в українських націоналістів із ворогами.

Все це у деяких випадках штовхало націоналістичних партизанів на розправу передусім з кочовими ромами, а інколи навіть з осілими. Колишній вояк УПА згадував, що восени 1943 р. націоналісти напали на ромський хутір на Старосамбірщині. «Оунівці на куски порубали всіх циган, яких їм вдалося захопити», – свідчив він. Колишній комендант одного підрайону на Волині на псевдо «Явір» свідчив у 1944 р., що на його території біля Острога у серпні 1943 р. з'явилася група циган. Він надав їм хату, ділянку землі та насіння, але у жовтні приїхала група з СБ ОУН і вбила їх «як ненадійних елементів». Колишній вояк УПА І. Лико згадував, як районний провідник «Чорнота» переконував його ліквідувати циганську родину в галицькому селі через те, що один з членів родини нібито був донощиком. І. Лико відмовився, а згодом дізнався, що всю родину за наказом «Чорноти» було вбито.

Сукупність чинників зумовлювала застосування насильства з боку націоналістичних загонів передусім до кочових груп ромів, а інколи і до осілих ромів – через те, що вони сприймалися узагальнено як «цигани», а відтак – як джерело небезпеки, якого слід було позбутися.

Командир Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання О. Федоров розмовляє з циганками. 1943 р. Автор Я. Давидзон.

Джерело: Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні.

Дізнатися більше